

stala sa východiskom k závažným teoretickým výbojom na pôde marxizmu. Jej veľký význam možno vidieť, ako to výrazne ukazuje druhá časť štúdií zahrnutých v publikácii, v nastoľovaní a skúmaní aktuálnych otázok človeka a spoločnosti v socializme. Štúdie ako *Prekonanie politického odcudzenia za socializmu* (Markovič), *Humanizácia skutočnosti a náboženstvo* (Bošnjak), *Socializmus a humanizmus* (Pešičova-Golubovičova) *Človek a technika* (Markovič) *Humanita, politika, vojna* (Krešič) vyrovnávajú sa s problémom iných podob odcudzenia, než aké poznal Marx a 19. storočie. Ide o formy, ktoré vyplývajú z modernej etapy ľudských dejín; epochy prudkého civilizačného a technického tempa, prevratných zmien v organizácii práce, epochy rozdeleného sveta a nerovnakej hospodárskej, kultúrnej a mravnej úrovne jeho častí atď., atď. Technokracia a byrokracia, manipulácie a inštitucionalizácia, fetišizácia tovaru a duchovná anonymita sú z mnohých foriem odcudzenia tie, ktoré juhoslovanskí autori registrujú ako najčastejšie. Ukazujú, ako sa do nášho života vsúvajú pod titulom obohatenie človeka a uľahčenie jeho života, pod zámienkou usporiadania spoločnosti a sprehľadnenia jej zložitej štruktúry súčasne prostriedky ochudobňovania človeka, jeho deformácie, i byrokratizácie a totalizácie spoločnosti.

Nekonformný a kritický pohľad zameriavajú juhoslovanskí filozofi osobitne na problematiku politického odcudzenia za socializmu. Nenazdávajú sa, že socializmus môže šmahom vyriešiť všetky sociálne a morálne dôsledky rôznych už spomenutých foriem odcudzenia, ktoré moderný spoločenský život so sebou nevyhnutne prináša. Rozhodne však tvrdia, že v oblasti poli-

tickej by sa mohlo a malo v socializme robiť omnoho viac pre demokratické sloboody človeka a demystifikáciu rôznych mocenských a riadiacich orgánov. Kritizujú najmä známy, ale paradoxný jav, že aj v socializme je možná koncentrácia moci v rukách ohraničenej skupiny vedúcich, že sa ľudia rozdeľujú na politické subjekty a objekty: „monopolitizovaná politická moc, t. j. v podstate politická byrokracia a stáva sa potom nositeľom zásady vykorisťovania v spoločnosti, v ktorej sa už zrušili všetky ostatné vykorisťovateľské skupiny (296). Markovičova štúdia plná podnetov *Prekonanie politického odcudzenia za socializmu* nastoľuje v súvisi s negáciou politicky zbyrokratizovaného, a teda človeku tiež odcudzeného socializmu, otázku samosprávy. V kontexte Marxovho humanistického myslenia vidí v nej možnosť historického zvratu vo vývoji spoločnosti, keď „funkcie spravovania nevykonáva už nijaká sila mimo spoločnosti a v protiklade k spoločnosti, ale tí istí jednotlivci, ktorí produkujú a ktorí utvárajú spoločenský život vo všetkých jeho formách (str. 97).

Týmto aktuálne zangažovanými štúdiami sa vlastne konkretizuje širšie chápanie problému odcudzenia u juhoslovanských kolegov. Súčasne sa ukazuje fakt, že problém odcudzenia možno chápať iba ako proces, ktorý zahŕňa celý komplex otázok súvisiacich s novými etapami rozvoja techniky, spoločenskej organizácie, politických foriem riadenia atď. V tejto súvislosti sa potom projekt vznikania „neodcudzeného, skutočného človeka“, ako ho nájdeme v Kangrgovej štúdii, môže javiť filozofickým zmyslom a praktickým horizontom ľudského progresu v dejinách.

Elena Városová

PÄŤ ŠTÚDIÍ Z DIALEKTICKÉHO MATERIALIZMU

Sotva by sa vyhol diletantizmu recenzent, ktorý by sa pokúsil obsiahnuť celú paletu problémov a tém, zaradených do *Sborníka Filozofickej fakulty UK* (Brati-

slava, 1967, str. 313, cena 36.— Kčs). Sborník totiž obsahuje trinásť štúdií z rôznych oblastí marxistickej filozofie: z dialektického a historického materializmu,

z dejín filozofie i z vedeckého ateizmu. Každý príspevok predstavuje relatívne samostatný celok, ktorý len na niektorých miestach naznačuje styčné body s ostatnými. Preto sa tu budeme zaoberať len štúdiami z dialektického materializmu. (Pritom ostatné príspevky nepokladáme za menej závažné alebo menej zaujímavé).

Naša filozofická verejnosť pozná Jozefa Coufala ako autora, ktorý v posledných rokoch publikoval o kauzalite viacero článkov. Štúdia *Kauzalita v systéme dialektického protirečenia* nadväzuje na jeho predchádzajúce práce a ďalej rozvíja niektoré myšlienky z nich. Východiskom jeho úvah je kritický rozbor istej interpretácie zákona totožnosti. Podľa štandardného výkladu logikov zákon totožnosti hlása, že $A=A$, $1=1$, $5=5$ a pod.; zákon teda vyznieva ako prázdna tautológia. Len čo si uvedomíme, že vo svete sa všetko mení a vyvíja, dostáva sa zákon totožnosti do iného svetla, dostávame sa k sporom o chápanie a interpretáciu základných zákonov logiky. Súdrh Coufal, zdá sa, pristupuje k výkladu zákona totožnosti pod vplyvom Hegla. Lenže zákon totožnosti vo svojej presnej formulácii netvrdí, že „každý jav je rozdielny od všetkých ostatných...“ (str. 19). Odvažujeme sa tvrdiť, že v matematických disciplínach a tým aj v meraní zákon totožnosti platí striktnie. Formálna alebo striktná totožnosť si v niektorých oblastiach zachováva platnosť; bez akej-takej záväznosti zákona totožnosti by sotva bolo možné dorozumievanie medzi ľuďmi, jazyk by sotva mohol plniť svoju komunikatívnu funkciu.

Súdrh Coufal postihuje vo svojom príspevku nové súvislosti a vyslovuje viaceré podnetné myšlienky. V jeho práci však nachádzame aj niektoré problematické závery a formulácie.

Článok Jaromíra Kopsa *Ideové a metodologické základy koncepcie dvoch smerů v genetice a biológii* je venovaný problémom, ktoré ešte v nedávnej minulosti doliehali na mnohých pracovníkov vedy. Máme ešte v pamäti atmosféru, charakteri-

zovanú potláčaním tvorivého prístupu k vedeckej práci, zaznávaním vecnej argumentácie a nevraživosti voči každému pokusu odchyliť sa od oficiálnych názorov uznávanej autority. Takéto ovzdušie vyhovovalo najmä ľuďom bez vlastného názoru a postoja, často prosperchárom, karieristom a pokrytcom; veď pracovná analýza, úzkostlivé preverovanie a dokazovanie tak pohododne sa dalo nahradit' citátmi z „uznávaných“ autorov...

To, prirodzene, brzdilo rozvoj vedy. Ešte horšie však bolo existenčné ohrozovanie tých, čo sa nevedeli alebo nemohli „prispôsobiť“. Hlavným kritériom neboli v tom čase výsledky, práca a praktický dosah výskumných úloh, ale skôr ich ideologická nálepka, zhoda s formuláciami Lysenkovej či Pavlovovej školy.

Kops rozoberá niektoré aspekty tejto situácie a osvetľuje ideové pramene takéhoto chápania vedy, najmä genetiky a biológie. Obdobné pomery vládli nielen v Sovietskom sväze, ale aj u nás — a nielen na úseku biológie...

Neinformovaného čitateľa by mohol názov článku Vladimíra Seilera *Ontologický a gnozeologický aspekt kategórie cieľa* zväzdať k domnienke, že ide o abstraktnú rozpravu. Obsah článku ho však čoskoro presvedčí o tom, že tu ide o naliehavé a závažné problémy. Je totiž mimoriadne žiadúce, aby sa ruka v ruke s výskumom neživej hmoty a živých organizmov rozvíjalo aj vedecké skúmanie samej ľudskej činnosti, aby táto činnosť bola nielen efektívna, ale aj spoločensky prospešná.

Seiler postupne osvetľuje ľudské potreby, záujmy a potom prechádza k vlastnej téme, k analýze cieľov a prostriedkov. Autor sa tak vlastne sústreďuje na niektoré dôležité stránky praxe, praktickej činnosti: výroby, riadenia, práce a cieľavedomého snaženia v najširšom rozsahu.

Azda jedna pasáž vyvolá v pozornom čitateľovi námietky. Na str. 115 Seiler uvádza, že zásada cieľ svätých prostriedky „má svoje oprávnenie“. Nemôžeme sa

púšťať do podrobnej argumentácie; uspokojíme sa tu poznámkou, že potom je ťažko vysvetliť, prečo trestáme rozkrádačov, mankárov a zločincov každého druhu. Neprijemné je ďalej aj to, že touto zásadou sa svojho času plne riadili nacistickí pohlavári.

Už z analýzy základnej filozofickej otázky vyplýva potreba rozvíjať popri gnozeologickej aj ontologickú stránku marxistickej filozofie. Objasňovanie povahy objektívnej reality, hmoty, existencie, podstaty, pohybu, času, priestoru, skúmanie náhody, nevyhnutnosti, vzťahu jednotlivého a obecného, problémy vlastností, kvalít, tried a pod. — to všetko sú z učenia filozofie dobre známe ontologické témy. V článku „Možnosti ontológie v dialektickom materializme“ objasňuje Michal S u c h ý všeobecné východisko a celkový prístup marxistickej filozofie k ontologickej problematike a podáva náčrt jej riešenia.

Z dejín filozofie vieme, že už herakleitovské „panta rei“ viedlo k úvahám a diskusiám s ďalekosiahlymi ontologickými a gnozeologickými dôsledkami. Veď ak sa všetko ustavične mení, ak ani dvakrát nemôžeme vstúpiť do tej istej rieky, tak je problematická aj funkcia našich pojmov, poznatkov, teórií, nášho jazyka i dorozumievania. Týmito problémami sa dôkladne zaoberal vo svojich prácach Aristoteles a po ňom mnohí ďalší autori až do našej súčasnosti. Pozoruhodné na tomto vývine je to, že ani moderní logici pozitivistického

razenia sa nemôžu celkom vyhnúť týmto podľa nich „nezmyselným“ otázkam; chtiac-nechtiac musia uvažovať o totožnosti, protirečeniach, paradoxoch, triedach, množinách, vlastnostiach, univerzáliach, modalitách a mnohých iných ontologicky závažných témach.

Posledná štúdia *Idea zachovania a niektoré kozmologické problémy* je venovaná tematike, o ktorej vyšlo v posledných rokoch mnoho literatúry najmä v Sovietskom sväze. Jedna zo základných otázok sa týka súvislosti medzi fyzikálnymi zákonmi zachovania na jednej a materialistickými ideami o večnosti, nezničiteľnosti a nestvoriteľnosti hmoty na strane druhej. To je jedna z kľúčových otázok materialistického svetonázoru, zahrňujúca aj konečnosť či nekonečnosť vesmíru v čase a priestore. Milan Z i g o analyzuje náhľady niektorých autorov a vyslovuje k nim svoje pripomienky. Sebakriticky priznáva, že jeho štúdia je dosť roztrieštená a nejednotná.

Spoločnou črtou recenzovaných štúdií je to, že sa v nich vychádza z potrieb učenia marxistickej filozofie na našich vysokých školách, zo snahy systematicky a všestranne objasňovať jej jednotlivé časti s prihliadaním na výsledky vedeckého výskumu posledných desaťročí. Sborník poslúži k prehĺbeniu znalostí najmä našim vysokoškolským a stredoškolským učiteľom filozofie.

Július Švihran

O BYROKRACII NEKONVENČNÝM SPÔSOBOM

Nie je ojedinelým paradoxom, že sa otázky, pokladané za tabu, resp. ktorých riešeniu sa nevytvára napriek ich akútnejosti dostatočný priestor, dostávajú znova do popredia, či už v priamych alebo sprostredkovaných súvislostiach. Zhodou okolností o prakticky „nevyčerpateľnej“ problematike práce Jindřicha Fibicha *K otázkam byrokracie a byrokratizmu*¹ diskutovalo sa pred 10 rokmi na stránkach

Českého filozofického časopisu, *Tvorby* a na iných miestach. Autor mal vtedy veľmi ťažkú pozíciu, ako na to poukazuje i v úvodnej poznámke k práci.

K problematike byrokracie ako fenoménu modernej industriálnej spoločnosti vyšlo i u nás v poslednom čase niekoľko

¹ J. Fibich, *K otázkam byrokracie a byrokratizmu*, Praha, Akademia 1967, str. 114.